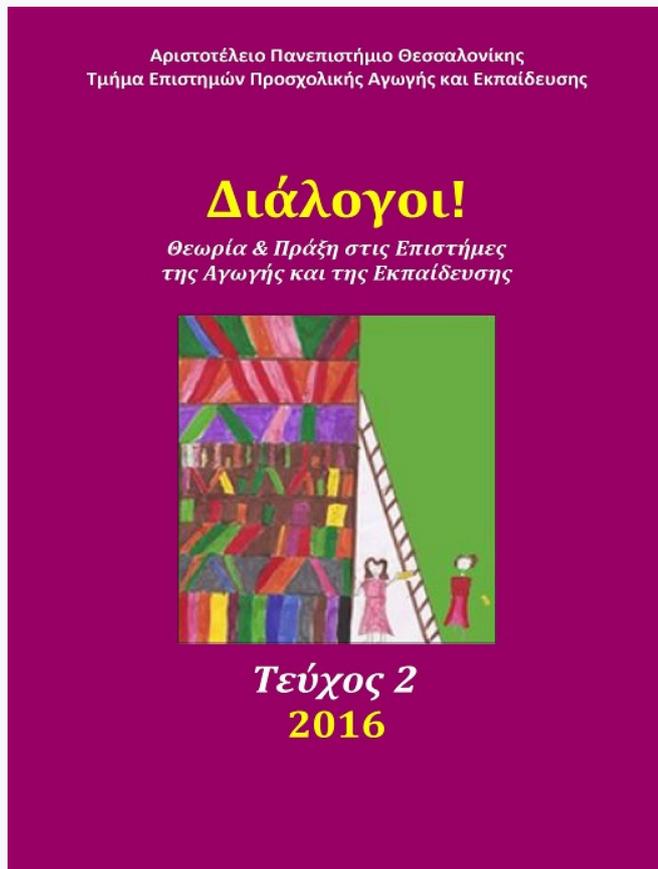

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 2 (2016)

Ο κίνδυνος της αποφυγής του ρίσκου στο παιχνίδι

Melanthia Kontopoulou

doi: [10.12681/dial.10512](https://doi.org/10.12681/dial.10512)

Copyright © 2016, Melanthia Kontopoulou

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Kontopoulou, M. (2016). Ο κίνδυνος της αποφυγής του ρίσκου στο παιχνίδι. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 2, 20–34. <https://doi.org/10.12681/dial.10512>

Ο κίνδυνος της αποφυγής του ρίσκου στο παιχνίδι

Μελανθία Κοντοπούλου

ΑΠΘ

Περίληψη

Το ρίσκο αποτελεί μια σημαντική διάσταση του παιχνιδιού. Παράλληλα θεωρείται μέσο μάθησης, εξοικείωσης με το περιβάλλον και προώθησης της κινητικής, γνωστικής, κοινωνικής ανάπτυξης των παιδιών. Με την εμπλοκή τους σε ριψοκίνδυνες δραστηριότητες, τα παιδιά μαθαίνουν να διαχειρίζονται δυσκολίες και προετοιμάζονται για την αυτόνομη και ασφαλή λειτουργία τους. Ο περιορισμός του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού στη σύγχρονη δυτική κοινωνία απασχολεί ιδιαίτερα τους επιστήμονες που ασχολούνται με την αγωγή των παιδιών. Όταν τα παιδιά δεν έχουν ευκαιρίες για αναπτυξιακά κατάλληλα ρίσκα, γίνονται πιο ανασφαλή, εξαρτημένα και ευάλωτα σε αντιξοότητες. Επομένως η υπερβολική προστασία των παιδιών και η αποφυγή του ρίσκου εμπεριέχει σοβαρότερους κινδύνους για την υγιή ανάπτυξή τους από τις πιθανές συνέπειές του. Στο άρθρο αυτό σχολιάζεται η σημασία του ρίσκου στο πλαίσιο του παιχνιδιού, οι παράγοντες που συμβάλλουν στον περιορισμό του και οι δυνατότητες επανένταξής του στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα. Υποστηρίζεται η αναγκαιότητα κατανόησης της συμβολής τόσο των κοινωνικών όσο και των ατομικών παραμέτρων στην αποτροπή του ρίσκου, αλλά και στην ενθάρρυνση των παιδιών να αναλαμβάνουν ρίσκα σε ένα πλαίσιο ασφάλειας. Τέλος επισημαίνεται η ανάγκη διεύρυνσης της έννοιας του ρίσκου με την αναφορά σε ριψοκίνδυνες δραστηριότητες που σχετίζονται όχι μόνο με την σωματική αλλά και την ψυχική υγεία των παιδιών.

Λέξεις-κλειδιά: ρίσκο, παιχνίδι, ριψοκίνδυνο παιχνίδι, ασφάλεια, παιδί

Abstract

Risk is an important and highly appealing dimension of play. At the same time, it is considered as a means to learn, familiarize oneself with the environment and promote the motor, cognitive and social development of children. With their gradual involvement in risky activities, in the context of play, children learn to deal with difficulties, to become autonomous and function safely.

Scholars and researchers ascertain a restriction of risky play in contemporary western societies, due to an overprotective attitude towards children. The reasons are associated with environmental and institutional parameters, the views about childhood and the role of adults. In addition, the uncertainty experienced by adults themselves and their difficulty to become familiar with the conditions of contemporary reality and the new dangers, discourages risk acceptance, even in the context of play. However risk avoidance entails more risks for healthy development than its possible consequences. When children do

not have opportunities for developmentally appropriate risks and they do not learn how to manage them, they become insecure and vulnerable to adversities. It is necessary therefore to explore ways of reintegrating the risk in play.

The balance between protection and encouragement of risk taking is a fundamental requirement for children's education. To offer the risky activities without exposing children to serious dangers, appropriate material conditions are necessary. However adults' attitudes towards risky play are more important than the material environment. Basic premise is their own resilience and ability to support children in acquiring the necessary skills for the management of risk. The role of society and educational policy is also important. The State must have a supportive attitude towards adults who have the responsibility of children. In addition, the educational context could become a space where children's disposition and ability to take risks are encouraged. Teachers' responsibility should not be focused exclusively on child protection but mainly on shaping capable and resilient people who can handle danger in all its forms.

Although there are many scientific references on risky play, many issues are still open to investigation. There is a need to clarify the term "developmentally appropriate risk" as well as to examine the possibilities of integrating risky play in the respective cultural reality. In addition, while risk is associated mainly with physical safety and health, it could be extended to risky conditions concerning overall healthy development and psychosocial wellbeing.

Keywords: risk, play, risky play, child

Αποκλειστικό κίνητρο και στόχος του παιχνιδιού είναι η αναζήτηση ευχαρίστησης. Αυτό που το κάνει ιδιαίτερα ελκυστικό είναι η δυνατότητα που δίνει στα παιδιά να αυτοσχεδιάζουν και να πειραματίζονται με διαφορετικά αντικείμενα και πρωτόγνωρες εμπειρίες. Να διαχειρίζονται, δηλαδή, πολλαπλές προκλήσεις που συχνά εμπεριέχουν κινδύνους με πιθανές συνέπειες σε επίπεδο σωματικό και ψυχοκοινωνικό. Το ρίσκο, το ενδεχόμενο δηλαδή τραυματισμού ή αποτυχίας ως αποτέλεσμα μιας δράσης με αβέβαιη έκβαση, αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό του παιχνιδιού. Με την αντιμετώπιση ριψοκίνδυνων καταστάσεων δοκιμάζουν τις δυνατότητες και τα όριά τους, διαπραγματεύονται στρατηγικές επίλυσης προβλημάτων και αντλούν ικανοποίηση από την εξεύρεση λύσεων.

Τις τελευταίες δεκαετίες πολλές επιστημονικές εργασίες υποστηρίζουν τη σημασία του ρίσκου στο παιχνίδι των παιδιών (Bundy, Lockett, Tranter, Naughton, Wyver, Ragen, & Spies, 2009· Sandseter, 2010, 2012· Sandseter & Kennair, 2011· Smith, 1998· Stephenson, 2003· Wyver, Tranter, Naughton, Little, Sandseter, & Bundy, 2010). Θεωρείται μέσο μάθησης, εξοικείωσης με το περιβάλλον και ενδυνάμωσης των παιδιών. Παράλληλα επισημαίνεται ο περιορισμός του στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες λόγω της προτεραιότητας που δίνεται στην ασφάλειά τους. Η φροντίδα όμως για την ελαχιστοποίηση των κινδύνων, στερεί τα παιδιά από τα οφέλη που προκύπτουν από τις εμπειρίες διαχείρισης ριψοκίνδυνων καταστάσεων. Κατά συνέπεια, η αποφυγή του ρίσκου μπορεί να τα εκθέτει σε σοβαρότερους κινδύνους για την υγιή ανάπτυξή τους από τις πιθανές συνέπειές του. Είναι αναγκαίο επομένως να διερευνηθούν περαιτέρω οι λόγοι περιορισμού αυτής της διάστασης του παιχνιδιού και να αναζητηθούν τρόποι επανένταξής της στις δραστηριότητες των παιδιών.

Η γοητεία του ρίσκου

Η διαχείριση του ρίσκου αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ζωής. Ο άνθρωπος βρίσκεται αντιμέτωπος με κοινούς ή σοβαρότερους κινδύνους στην καθημερινότητα, που σχετίζονται με την σωματική του ακεραιότητα και την ψυχοκοινωνική του υγεία. Επιπλέον έχει την τάση να επιδιώκει το ρίσκο σε διάφορα επίπεδα και με διαφορετικούς τρόπους. Τα παιχνίδια περιπέτειας, τα ακραία σπορ, τα τυχερά παιχνίδια, με διαφορετικό ανάλογα με την ηλικία περιεχόμενο, είναι ιδιαίτερα ελκυστικά. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα διαπιστώνεται μια έξαρση στην αναζήτηση ριψοκίνδυνων ψυχαγωγικών εμπειριών, η οποία αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού διαφορετικών επιστημών (Olivier, 2006). Η εμπειρία από παρόμοιες δραστηριότητες περιγράφεται ως «συναρπαστική», «υπερβατική», «ηδονική». Όσο μάλιστα πιο μεγάλο είναι το ρίσκο, τόσο μεγαλύτερη είναι η απόλαυση που προκύπτει.

Η γοητεία της πρόκλησης του κινδύνου, η ηδονή από την «ευχάριστη διέγερση» που προκαλείται και η ικανοποίηση από την καταστολή της, με την αντιμετώπιση του φόβου, χαρακτηρίζουν όλες τις ηλικίες. Παρότι υπάρχουν αναφορές σε διαφορετικού τύπου κίνητρα στην αναζήτηση του ρίσκου (βλ. Olivier, 2006), μια ολοκληρωμένη ερμηνευτική προσέγγιση προτείνεται από δύο κυρίως θεωρητικά μοντέλα. Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία η πρόκληση όπως και η καταστολή της διέγερσης αποτελούν δύο ακραίες ενορμητικές τάσεις που συνδέονται με την αρχή της ηδονής. Ο Lagache (χ.η. οπ. αναφ. στο Laplanche, 1988) αναφέρεται σε δύο πόλους της ανθρώπινης δραστηριότητας: την τάση για «μείωση των εντάσεων» και την τάση για «πραγμάτωση των δραστηριοτήτων». Οι δύο αυτές αρχές «τείνουν να διαδέχονται η μια την άλλη, να συγχωνεύονται σε περισσότερο ή λιγότερο αρμονικούς συνδυασμούς, καθώς και να αντιπαράτιθενται, ανάλογα με το είδος της ψυχικής σύγκρουσης και τη φάση της ζωής» (Laplanche, 1988, σ. 204). Από μια διαφορετική οπτική, η θεωρία της αντιστροφής ("reversal theory") (Apter, 2007 οπ. αναφ. στο Sandseter 2010) υποστηρίζει ότι ο άνθρωπος κινητοποιείται εναλλακτικά από την αναζήτηση δύο αντίθετων καταστάσεων που σχετίζονται με το ρίσκο: την αποφυγή διέγερσης που βιώνεται ως κάτι δυσάρεστο και την αναζήτηση της διέγερσης που βιώνεται ως κάτι ευχάριστο. Στην πρώτη περίπτωση το άτομο χαρακτηρίζεται από σοβαρότητα, ευαισθησία και προσεκτική, στοχοκεντρική συμπεριφορά και στη δεύτερη από μια παιγνιώδη διάθεση και συμπεριφορά προσανατολισμένη στη δράση και στην περιπέτεια. Η μετακίνηση από τη μια κατάσταση στην άλλη αναφέρεται ως «αντιστροφή» και εξαρτάται από την εσωτερική συναισθηματική διάθεση και από εξωτερικά γεγονότα. Η ισορροπία μεταξύ των δύο άκρων χαρακτηρίζει την προσωπικότητα του κάθε ατόμου. Ενώ διαπιστώνονται διατομικές διαφορές ως προς την τάση προτίμησης της μιας έναντι της άλλης, οι ακραίες συστηματικές επιλογές μπορεί να συνδέονται με νευρωτικά ή και ψυχοπαθητικά στοιχεία (Howard, 2011).

Αντίστοιχα τα παιδιά κινητοποιούνται από δύο αντίθετες τάσεις: αφενός την αποφυγή του κινδύνου και την αναζήτηση ασφάλειας και αφετέρου την επιδίωξη του κινδύνου και της έντασης των αμφιθυμικών συναισθημάτων που προκαλούνται από αυτόν (Sandseter, 2010). Όσο μάλιστα πιο «τρομακτική», όπως λένε τα ίδια, είναι μια δραστηριότητα, τόσο πιο ελκυστική γίνεται (Stephenson, 2003). Ο φόβος που προκαλείται από πιθανές δυσάρεστες συνέπειες, όχι μόνο δεν αποτρέπει, αλλά αντίθετα ενθουσιάζει τα παιδιά (Smith, 1998). Ορισμένοι συγγραφείς αναφέρονται στην εξελικτική χρησιμότητα του ρίσκου. Υποστηρίζουν ότι η αντιμετώπισή του έχει ένα

«αντιφοβικό αποτέλεσμα» (Sandseter & Kennair, 2011). Καθώς δηλαδή τα παιδιά εκτίθενται σε καταστάσεις που προκαλούν φόβο, εξοικειώνονται με τους φυσικούς φόβους και αναπτύσσουν δεξιότητες για τη διαχείριση ριψοκίνδυνων καταστάσεων, οι οποίες αυξάνουν τις πιθανότητες επιβίωσης.

Η αντιμετώπιση του ρίσκου αποτελεί μέρος της φυσιολογικής ανάπτυξης των παιδιών (Le Heuzey, 2009). Από τη βρεφική ακόμη ηλικία το παιδί κινητοποιείται από το ένστικτο αυτοσυντήρησης και αυτοπροστασίας, αλλά παράλληλα και από τη επιθυμία να εξερευνήσει το περιβάλλον, δοκιμάζοντας πρωτόγνωρες δράσεις. Όταν αρχίζει να μετακινείται μόνο του, παρότι ρισκάρει να πέσει ή να χτυπήσει, πειραματίζεται με τις δυνατότητές του. Οι επώδυνες συνέπειες, που κάποιες φορές είναι αναπόφευκτες, αποτελούν μέσο εκπαίδευσης στην αναζήτηση ασφαλέστερων τρόπων λειτουργίας. Φαίνεται μάλιστα να ενοχλούν λιγότερο το παιδί απ' ό,τι τους ενηλίκους. Καθώς αυτονομείται δεν διστάζει να έρθει σε επαφή με βρώμικα ή και επικίνδυνα αντικείμενα, προκειμένου να εξοικειωθεί με το περιβάλλον και να αντιπαρατεθεί με τους ενηλίκους. Οι προσεκτικές και αποφασιστικές κινήσεις του δείχνουν ότι δεν έχει άγνοια της πιθανής επικινδυνότητας, αλλά η περιέργειά του είναι ισχυρότερη από τον φόβο. Αργότερα επιδιώκει νέες προκλήσεις και δοκιμασίες που ενέχουν μεγαλύτερα ρίσκα, όπως το έντονο και άγριο κινητικό παιχνίδι που προετοιμάζει το παιδί για σύνθετες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Pelegriani & Smith, 1998). Στη σχολική ηλικία αντίστοιχες δοκιμασίες εντάσσονται σε πιο οργανωμένες δραστηριότητες, όπως τα ομαδικά και ανταγωνιστικά αθλήματα, που δίνουν ευκαιρίες για προσωπική αναγνώριση, εκμάθηση διαπραγμάτευσης κανόνων και δημιουργία σχέσης οικειότητας (Jarvis, 2007). Η αναζήτηση του ρίσκου, με ακραία συχνά μορφή, χαρακτηρίζει ιδιαίτερα την εφηβική ηλικία όπου βασικό ζητούμενο είναι η δοκιμασία των ορίων και η αναγνώριση των ατομικών επιτευγμάτων σε διάφορα επίπεδα.

Έχει παρατηρηθεί ότι τα παιδιά συνήθως εμπλέκονται σε ριψοκίνδυνες καταστάσεις που είναι σε θέση να χειρισθούν, ανάλογα με το αναπτυξιακό τους επίπεδο. Ωστόσο παρατηρούνται διατομικές διαφορές ως προς την συχνότητα και το μέγεθος του ρίσκου που επιδιώκουν, οι οποίες συνδέονται με ατομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Η ιδιοσυγκρασία και οι προηγούμενες εμπειρίες αποτελούν βασικούς διαφοροποιητικούς παράγοντες. Ορισμένα παιδιά χαρακτηρίζονται από ένταση στις δραστηριότητες, παρορμητικές συμπεριφορές, και περιορισμένες αναστολές, άλλα είναι πιο προσεκτικά και διστακτικά. Επίσης οι διαφορές των δύο φύλων καθορίζουν το είδος των δράσεων που επιδιώκουν και τον τρόπο που εμπλέκονται σ' αυτές. Τα αγόρια έχουν μειωμένη εκτίμηση του κινδύνου και εμπλέκονται περισσότερο σε έντονες και ριψοκίνδυνες δραστηριότητες απ' ό,τι τα κορίτσια (Sandseter, 2012). Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος και οι δυνατότητες που παρέχει, σε συνδυασμό με χαρακτηριστικά του παιδιού, όπως το μέγεθος, η σωματική δύναμη, η τόλμη, επηρεάζουν τη μορφή και την έκταση του ρίσκου που αναλαμβάνουν.

Όπως προκύπτει από επιστημονικές μελέτες, η εμπειρία αναπτυξιακά κατάλληλων ρίσκων συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών (Sandseter, 2014). Ειδικότερα, προωθείται η αντιληπτική ικανότητα, οι κινητικές και κοινωνικές δεξιότητες και το αίσθημα αυτοπεποίθησης. Ορισμένοι συγγραφείς μάλιστα θεωρούν την ανάληψη του ρίσκου ως ένα από τα χαρακτηριστικά της έξυπνης και δημιουργικής συμπεριφοράς (Costa, 1991). Όταν κάποιος τολμάει να αναλάβει ρίσκα, σημαίνει ότι αποδέχεται την αβεβαιότητα και την πιθανότητα αποτυχίας ως μέρος μιας

ενδιαφέρουσας διαδικασίας που τον προκαλεί να αναζητήσει τρόπους αντιμετώπισής της. Γι' αυτό και τα παιδιά που έχουν πρόσβαση σε ριψοκίνδυνες εμπειρίες γίνονται πιο ανθεκτικά, ενώ, αντίθετα, όταν αποτρέπονται να συμμετέχουν σε αναπτυξιακά κατάλληλες ριψοκίνδυνες δραστηριότητες, γίνονται πιο φοβισμένα, ανασφαλή και εξαρτημένα.

Το ρίσκο στο παιχνίδι

Το παιχνίδι αποτελεί έναν προνομιούχο χώρο αντιπαράθεσης με πραγματικούς και φανταστικούς κινδύνους. Τα παιδιά μπορούν ελεύθερα να επιλέξουν τα αντικείμενα και τις δραστηριότητες που τα ενδιαφέρουν και να αποφασίσουν για το μέγεθος του ρίσκου που θέλουν να αναλάβουν. Η αναμέτρηση με την απειλή του κινδύνου αποτελεί πόλο έλξης και κάνει το παιχνίδι ιδιαίτερα ενδιαφέρον, γιατί τους δίνει την ευκαιρία να πειραματιστούν με τα όριά τους και να βιώσουν τον ενθουσιασμό και την ικανοποίηση του ελέγχου μιας ριψοκίνδυνης κατάστασης. Ακόμη, η επιθυμία τους να λειτουργήσουν όπως οι μεγάλοι, που αποτελεί ένα βασικό χαρακτηριστικό σε όλες τις μορφές παιχνιδιού, αλλά και να τους ανταγωνισθούν, με την παράβαση των εντολών τους, αποτελεί ένα σημαντικό κίνητρο για να λειτουργήσουν στα όρια των δυνατοτήτων τους. Τελικά, με την αντιμετώπιση του ρίσκου, όπως και με το παιχνίδι γενικότερα, το παιδί εξοικειώνεται με την πραγματικότητα και προσαρμόζεται στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το ρίσκο αποτελεί μια εγγενή διάσταση του παιχνιδιού. Ωστόσο, ορισμένες παιγνιώδεις δραστηριότητες χαρακτηρίζονται ως ριψοκίνδυνες, γιατί ενέχουν περισσότερους ή σοβαρότερους κινδύνους. Στην πρόσφατη βιβλιογραφία εισάγεται ο όρος «ριψοκίνδυνο παιχνίδι» που αναφέρεται σε συγκεκριμένη μορφή παιχνιδιού και εμπεριέχει αντίστοιχα συγκεκριμένου τύπου ρίσκα. Η Sandseter (2010) το ορίζει ως «μια συγκλονιστική και συναρπαστική μορφή παιχνιδιού που συνεπάγεται αβεβαιότητα και το ρίσκο φυσικού τραυματισμού, όπως το παιχνίδι με μεγάλα ύψη, υψηλή ταχύτητα, επικίνδυνα εργαλεία ή επικίνδυνα περιβάλλοντα» (Sandseter, 2010, σ. 22). Συνήθως πρόκειται για δραστηριότητες περιπέτειας σε υπαίθριους χώρους που διαδραματίζονται στο ελεύθερο παιχνίδι, σε αντίθεση με το οργανωμένο από τους ενήλικες παιχνίδι. Το ρίσκο μπορεί να σχετίζεται με στοιχεία του περιβάλλοντος (π.χ. δένδρα, φράχτες) ή με ατομικά χαρακτηριστικά, όπως ο τρόπος παιχνιδιού (π.χ. έντονο, ανταγωνιστικό) και με την άγνοια ή αναγνώριση του κινδύνου. Αυτή η μορφή παιχνιδιού παρέχει στο παιδί ευκαιρίες να εξερευνήσει το περιβάλλον, να μάθει για τους κινδύνους, να δοκιμάσει τα όριά του. Υποστηρίζεται ότι με το ριψοκίνδυνο παιχνίδι βελτιώνεται η ικανότητα των παιδιών να αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο, να αξιολογούν τις δυνατότητες και τα όριά τους και να επιλέγουν τις κατάλληλες στρατηγικές για τη διαχείρισή του (Lavrysen, Bertrands, Leyssen, Smets, Vanderspikken, & De Graef, 2015· Sandseter, 2012· Wyver et al., 2010). Από πολλούς επιστήμονες αναφέρεται το όφελος του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού. Συνδέεται με την προώθηση της σωματικής και κινητικής ανάπτυξης, την εκμάθηση νέων δεξιοτήτων, την άσκηση στην επίλυση προβλημάτων (Sandseter, 2014). Η εμπιστοσύνη μάλιστα που αποκτούν τα παιδιά στις φυσικές ικανότητές τους συσχετίζεται με ένα ευρύτερο αίσθημα αποτελεσματικότητας και με θετικό κοινωνικό στάτους σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες (Stephenson, 2003). Ακόμη παρόμοιες εμπειρίες συνδέονται με

θετική προδιάθεση για μάθηση, γιατί ενθαρρύνουν την περιέργεια και την αναζήτηση λύσεων σε καταστάσεις που τους προβληματίζουν (Smith, 1998).

Με τον όρο «ριψοκίνδυνο παιχνίδι» γίνεται αναφορά κυρίως σε κινητικές δραστηριότητες και σε ρίσκα σχετικά με ενός τύπου «κινδύνου»: τον φυσικό τραυματισμό. Ωστόσο οι εμπειρίες αυτές αποτελούν ένα μόνο μέρος των ριψοκίνδυνων καταστάσεων που καλούνται να αντιμετωπίσουν στην καθημερινότητα. Η διάθεση μάλιστα των παιδιών να αναλάβουν ρίσκα και ο τρόπος που ανταποκρίνονται στις προκλήσεις διαφοροποιείται ανάλογα με το εκάστοτε πλαίσιο (Carr, 2001). Για παράδειγμα, ένα παιδί μπορεί να επιδιώκει το ρίσκο σε κινητικές δραστηριότητες, αλλά να το αποφεύγει σε δραστηριότητες που αφορούν επιδόσεις σε άλλους τομείς. Η ενθάρρυνση των παιδιών να αναλάβουν ρίσκα δεν θα πρέπει επομένως να περιορίζεται σε φυσικό επίπεδο αλλά να αφορά στην αντιμετώπιση γενικότερα καταστάσεων αβεβαιότητας όπου ρισκάρουν να αποτύχουν.

Το ρίσκο στο παιχνίδι, όπως και στην πραγματικότητα, μπορεί να πάρει πολλές διαφορετικές μορφές. Το ελεύθερο παιχνίδι συνεπάγεται προκλήσεις σε πολλά επίπεδα και προϋποθέτει τη διάθεση του παιδιού να εμπλακεί σε συνθήκες και δραστηριότητες με αβέβαιη εξέλιξη. Μπορεί να μην διακυβεύεται η σωματική ακεραιότητά του, αλλά η αποτελεσματικότητα, η κοινωνική αποδοχή ή η αυτοεκτίμησή του. Η αναζήτηση συντρόφων, η σύγκρουση, η εμπλοκή σε ανταγωνιστικό παιχνίδι αποτελούν δοκιμασίες που δημιουργούν ανασφάλεια και συγχρόνως προκαλούν στη διαχείρισή τους. Το παιδί καλείται να αναλάβει το ρίσκο της απόρριψης από τους άλλους, της αποτυχίας, της αποδοκιμασίας. Οι εμπειρίες αυτές το βοηθούν να διαμορφώσει μια πιο ρεαλιστική εικόνα για τον κόσμο και τον εαυτό του και να είναι σε θέση να αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες της ζωής. Είναι σημαντικό επομένως να ενθαρρύνεται η αντιμετώπιση του ρίσκου σε όλα τα επίπεδα στην καθημερινότητα και ιδιαίτερα στο πλαίσιο του παιχνιδιού που του παρέχει μια αίσθηση ασφάλειας.

Ο περιορισμός του ρίσκου

Σε διαφορετικές εποχές και πολιτισμούς παρατηρούνται παρόμοια είδη παιχνιδιού, ενώ διαπιστώνονται διαφορές ως προς τον τρόπο διαχείρισής του, τόσο από τα παιδιά όσο κι από τους ενήλικους. Αυτές μπορεί να σχετίζονται με τις εκάστοτε περιβαλλοντικές συνθήκες και τις απόψεις που επικρατούν σε σχέση με το παιδί και το παιχνίδι. Οι Gaskins, Haight, και Lancy (2007) διαφοροποιούν το «πολιτισμικά αποδεκτό» από το «πολιτισμικά καλλιεργημένο» παιχνίδι. Στις προβιομηχανικές κοινωνίες το παιδί θεωρείται ένας υπό εξέλιξη ενήλικος και το παιχνίδι είναι αποδεκτό ως ένα μέσο απασχόλησης των παιδιών μέχρι να μεγαλώσουν και να συμβάλλουν στην παραγωγή. Επομένως τα παιδιά παίζουν ελεύθερα σε φυσικό περιβάλλον χωρίς τις παρεμβάσεις των ενηλίκων. Στις σύγχρονες αστικές κοινωνίες το παιδί έχει μια ιδιαίτερη θέση και θεωρείται ένα υπό διαμόρφωση άτομο. Το παιχνίδι θεωρείται ως βασική «εργασία» για το παιδί και ως χρήσιμο μέσο για την ολόπλευρη ανάπτυξή του. Οι ενήλικοι το ενθαρρύνουν, το εντάσσουν στο πλαίσιο της εκπαίδευσης και το καλλιεργούν παρέχοντας τα «κατάλληλα» αντικείμενα και χώρους, με στόχο την εκπαιδευτική αξιοποίησή του και την ασφάλεια των παιδιών. Με τις παρεμβάσεις τους όμως μπορεί να περιορίζουν τις δυνατότητες των παιδιών να αναλάβουν πρωτοβουλίες και ρίσκα.

Όπως διαπιστώνεται από σχετικές μελέτες, το παιχνίδι στις περισσότερες σύγχρονες αστικές κοινωνίες χαρακτηρίζεται από τον υπερβολικό έλεγχο των ενηλίκων, με εστίαση στην ασφάλεια των παιδιών (Singer, Singer, D'Agostino, & DeLong, 2009). Έτσι οι ευκαιρίες για ελεύθερο παιχνίδι, σε φυσικό υπαίθριο περιβάλλον που προσφέρεται για ριψοκίνδυνες δραστηριότητες, τείνουν να εκλείψουν (Loun, 2005· Waters & Begley, 2007). Τα παιδιά παίζουν κυρίως σε ελεγχόμενους, ειδικά διαμορφωμένους χώρους, με αυστηρές προδιαγραφές για την ασφάλειά τους οι οποίες, όπως αναφέρουν οι Little, Sandseter, και Wyner (2012), συχνά έχουν καταστροφικές συνέπειες για την ποιότητα του παιχνιδιού. Τα αντικείμενα παιχνίδια είναι κατασκευασμένα από τους ενήλικους έτσι ώστε να είναι «ακίνδυνα» για τα παιδιά και απευθύνονται σε συγκεκριμένες ηλικίες και φύλο. Οι παρέες είναι κι αυτές ελεγχόμενες και συχνά επιλεγμένες από τους γονείς.

Γενικότερα, η σύγχρονη κοινωνία χαρακτηρίζεται από μια «πλεονάζουσα ασφάλεια» (*surplus safety*), από μια τάση δηλαδή των ενηλίκων να παίρνουν υπερβολικά μέτρα για να αποτρέψουν οποιοδήποτε «τραύμα» (Wyner et al., 2010). Οι λόγοι που αναφέρουν οι ίδιοι οι γονείς για την προστατευτική τους στάση είναι οι συνθήκες ζωής στη σύγχρονη κοινωνία, όπως το κυκλοφοριακό και η αυξημένη εγκληματικότητα, αλλά και κίνδυνοι πιο καθημερινοί, όπως τα μικρόβια, οι μικροτραυματισμοί κ.ά. (Singer et al., 2009). Ωστόσο συχνά μπορεί να παρέμβουν στο παιχνίδι, προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν τις πιθανότητες εμπειριών αποστέρησης και απογοήτευσης, διευκολύνοντας τα παιδιά στις σχέσεις τους ή σε δραστηριότητες που δυσκολεύονται να ολοκληρώσουν. Διαπιστώνεται δηλαδή μια υπερβολική προστασία των παιδιών, όχι μόνο από ρεαλιστικούς κινδύνους αλλά και από υποθετικούς και αναπόφευκτους στη ζωή κινδύνους και δυσκολίες. Προστατεύουν έτσι τα παιδιά από ματαιωτικές εμπειρίες αντί να τα βοηθούν να τις αντιμετωπίσουν.

Ο περιορισμός του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού συνδέεται με σύνθετους παράγοντες, όπως οι περιβαλλοντικές συνθήκες, οι αντιλήψεις που επικρατούν σχετικά με την παιδικότητα και τον ρόλο των ενηλίκων, σε συνδυασμό με τον τρόπο που βιώνουν τις συνθήκες αυτές οι γονείς και επαγγελματίες που έχουν την ευθύνη των παιδιών.

Η αίσθηση ανασφάλειας και το άγχος της απειλής που χαρακτηρίζει γενικότερα τη σύγχρονη κοινωνία, αποδίδεται στις ιδιαίτερες κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Ο τρόπος δόμησης του αστικού περιβάλλοντος, η απομόνωση της οικογένειας, οι εναλλασσόμενες και γοργές τεχνολογικές και κοινωνικές εξελίξεις δημιουργούν μια νέα πραγματικότητα και νέους κινδύνους που δυσκολεύουν τους γονείς στον προσδιορισμό του ρόλου τους. Η εστίαση στην ασφάλεια των παιδιών αντανακλά σε ένα βαθμό την δική τους ανασφάλεια και άγχος απέναντι στο άγνωστο και στην απειλή. Η δυσκολία τους να διαχειριστούν την αβεβαιότητα και τους κινδύνους που χαρακτηρίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα, τους ωθεί σε μια υπερβολική προσπάθεια εξασφάλισης της προστασίας των παιδιών, προκειμένου να διαφυλάξουν την παιδικότητα ως μια αθώα και ανέμελη περίοδο. Το παιδί θεωρείται ιδιαίτερα ικανό, κυρίως σε ότι αφορά τα γνωστικά επιτεύγματά του και, παράλληλα, αδύναμο και ανυπεράσπιστο. Για παράδειγμα στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων εκπλήσσει με τη γρήγορη εξοικείωση και επίδοσή του ενώ παράλληλα θεωρείται εύκολο θύμα κακόβουλων παρεμβάσεων.

Το «άγχος του ρίσκου» (*"risk anxiety"*) (Scott, Jackson, & Backett-Milburn, 1998) καλλιεργείται επιπλέον στο δημόσιο διάλογο, όπου γίνονται συχνά αναφορές σε πραγματικούς και υποθετικούς κινδύνους που απειλούν τα παιδιά, τα οποία παρουσιάζονται ως αθώα, αδύναμα κι άβουλα (Barr, DeSouza, Harrison, Hyde, Van Vliet,

& Saltmarsh 2012). Δημιουργείται έτσι η αίσθηση του μη ασφαλούς για τα παιδιά περιβάλλοντος, ενώ παράλληλα σχολιάζεται η ευθύνη των γονιών. Η επίκληση της παιδικής αθωότητας που απειλείται και η ενοχοποίηση των γονιών έχουν ως συνέπεια την υπερβολική ενασχόλησή τους με την προστασία των παιδιών. Διαπιστώνεται μια τάση υπερβολικής κινητοποίησής τους για την οργάνωση της ζωής των παιδιών με προτεραιότητα στην ασφάλεια και στην εκπαίδευσή τους, η οποία αντανακλάται στον τρόπο που χειρίζονται και ελέγχουν τις παιγνιώδεις δραστηριότητες. Ο επιχειρηματικός κόσμος εκμεταλλεύεται τον προβληματισμό των γονιών κατασκευάζοντας νέες ανάγκες και προτείνοντας αντίστοιχες λύσεις. Δημιουργούνται ολοένα και περισσότεροι, συνήθως κλειστοί, εξειδικευμένοι χώροι για παιχνίδι ή απασχόληση των παιδιών και εκπαιδεύονται επαγγελματίες, που μέρος του ρόλου τους είναι να επιβλέπουν και να καθοδηγούν τα παιδιά στο παιχνίδι. Περιορίζονται έτσι σημαντικά οι δυνατότητες αυτόνομου παιχνιδιού και διαπραγμάτευσης του ρίσκου από τα ίδια τα παιδιά (Κοντοπούλου, 2015· Waters & Begley, 2007).

Η ανησυχία των ενηλίκων για την ασφάλεια των παιδιών ενισχύεται επιπλέον με τις σχετικές νομοθετήσεις και αποφάσεις συλλογικών οργάνων. Για παράδειγμα, το ελεύθερο παιχνίδι θεωρείται δικαίωμα των παιδιών και η διάσταση του ρίσκου μια σημαντική προϋπόθεσή του, ενώ παράλληλα ενοχοποιούνται οι ενήλικοι για τις πιθανές σοβαρές συνέπειες ριψοκίνδυνων δραστηριοτήτων, καθώς τα όρια μεταξύ ελευθερίας και αμέλειας σε κάποιες περιπτώσεις δεν είναι απόλυτα ευκρινή. Ο φόβος για την απόδοση ευθύνης τούς κάνει ιδιαίτερα διστακτικούς να αναλάβουν την ευθύνη του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού, όπως αναφέρουν στην πλειονότητά τους οι εκπαιδευτικοί (Bundy et al., 2009). Γι' αυτό αποφεύγουν το ελεύθερο παιχνίδι σε χώρους έξω από τα όρια του σχολείου, ενώ ο ειδικά διαμορφωμένος χώρος της αυλής είναι περιορισμένος και δεν προσφέρει ελκυστικά ερεθίσματα. Η υπερβολή όμως ως προς τις προδιαγραφές για την ασφάλεια των παιδιών, κάνει το παιχνίδι λιγότερο ενδιαφέρον, ενώ δεν φαίνεται να ελαχιστοποιεί τις πιθανότητες ατυχημάτων, γιατί οι περισσότεροι μικροτραυματισμοί γίνονται σε χώρους που δεν έχουν εμφανή χαρακτηριστικά επικινδυνότητας, όπως η τιμμεντένια σχολική αυλή. Η ανησυχία για πιθανές συνέπειες κάνει τους εκπαιδευτικούς να παρεμβαίνουν ακόμη και στο περιεχόμενο ή τον τρόπο του παιχνιδιού. Οι έντονες κινητικές όπως και οι συγκρουσιακές δραστηριότητες αποτρέπονται, στερώντας έτσι στα παιδιά τη δυνατότητα να πάρουν οποιοδήποτε ρίσκο. Το «ήσυχο παιχνίδι» που προτείνουν θεωρείται συνήθως βαρετό από τα παιδιά και τα ωθεί σε αναζήτηση είτε πιο παθητικών τρόπων διασκέδασης είτε πιο απρόβλεπτων κινδύνων.

Ο υπερβολικός έλεγχος του ελεύθερου χρόνου των παιδιών φαίνεται να είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, όπως προκύπτει από έρευνα όπου συμμετείχαν γονείς από δεκαέξι χώρες της Ευρώπης και τεσσάρων άλλων ηπείρων (Singer et al., 2009). Ωστόσο η πλεονάζουσα ασφάλεια δεν φαίνεται να συνδέεται απαραίτητα με κοινά χαρακτηριστικά των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών. Σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης διαπιστώνονται έντονες διαφοροποιήσεις ως προς τον ορισμό και την αντιμετώπιση της επικινδυνότητας. Στις Σκανδιναβικές χώρες, για παράδειγμα, και ιδιαίτερα στη Νορβηγία, τα παιδιά ενθαρρύνονται να λειτουργούν αυτόνομα και να χειρίζονται καταστάσεις και αντικείμενα που παραδοσιακά θεωρούνται «επικίνδυνα». Η απόδοση της ιδιαιτερότητάς τους σε περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως η εξοικείωση με το φυσικό περιβάλλον και η αραιή δόμηση δεν είναι επαρκής, γιατί παρόμοιες συνθήκες υπάρχουν και σε άλλες χώρες, όπως π.χ. στην Αυστραλία. Άλλωστε παρόμοια άποψη εφαρμόζεται και σε ορισμένα εκπαιδευτικά πλαίσια άλλων χωρών, όπως π.χ. στη σχολή

του Reggio Emilia, στην Ιταλία. Επομένως, οι εξωτερικοί παράγοντες δεν καθορίζουν την προστατευτική στάση, αλλά η φιλοσοφία που επικρατεί σχετικά με την αγωγή των παιδιών.

Στη σχετική βιβλιογραφία, η «πλεονάζουσα ασφάλεια» ερμηνεύεται ως επί το πλείστον από μια κοινωνιοκεντρική οπτική. Ωστόσο, η καταγραφή των κοινωνικών και πολιτισμικών διαστάσεων μιας πραγματικότητας δεν είναι επαρκής για την κατανόηση της ιδιαιτερότητας της σχέσης των ενηλίκων με τα παιδιά. Ο ρόλος του γονιού, όπως και του εκπαιδευτικού, μπορεί να καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από κοινωνικοπολιτισμικούς παράγοντες. Η γονεϊκότητα όμως, όπως και κάθε σχέση φροντίδας προς το παιδί, είναι μια σύνθετη και σε μεγάλο βαθμό ασυνείδητη ψυχική διεργασία που βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τις εξωτερικές συνθήκες και απόψεις που επικρατούν, αλλά δεν καθορίζεται από αυτές (Gutton, 2006). Η λειτουργία του γονιού, αλλά και κάθε ενηλίκου που ασχολείται με την αγωγή των παιδιών, αντανακλά προσωπικές δυσκολίες και ανάγκες τις οποίες καλείται να καλύψει η σχέση αυτή. Ο τρόπος, επομένως, που επηρεάζεται από τις συνθήκες ζωής διαφοροποιείται (Κοντοπούλου, 2014).

Οι περιβαλλοντικές και θεσμικές συνθήκες μπορεί να λειτουργούν ανασταλτικά στην αποδοχή του ρίσκου στο παιχνίδι των παιδιών. Ωστόσο, ένας εξίσου σημαντικός λόγος αποτροπής του είναι η δυσκολία των ίδιων των ενηλίκων να διαχειριστούν το ρίσκο και να αντέξουν συναισθηματικά τις δυσάρεστες εμπειρίες των παιδιών από τις πιθανές συνέπειές του. Η υπερπροστατευτική στάση αποτελεί μια αντίδραση όχι μόνο σε εξωτερικές απειλές αλλά και στο δικό τους εσωτερικό άγχος. Η υπερβολική φροντίδα και ενασχόληση με τα παιδιά, που συνήθως συνοδεύεται από μια ελεγκτική συμπεριφορά, αποκαλύπτει την επιθυμία τους να διατηρήσουν την πρωταρχική σχέση εξάρτησης που τους καθησυχάζει. Η επιθυμία τους να αναβιώσουν την παιδικότητα με μια εξιδανικευμένη μορφή μπορεί να έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη του παιδιού να αυτονομηθεί και να πάρει ρίσκα. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, η επιθυμία των ενηλίκων μπορεί να τίθεται σε προτεραιότητα με αποτέλεσμα την αδυναμία ανεξάρτητης λειτουργίας των παιδιών και διαχείρισης δυσκολιών. Όταν οι περιβαλλοντικές συνθήκες ενθαρρύνουν την υπερβολική προστασία των παιδιών, η διάκριση μεταξύ της αποδεκτής προστατευτικής στάσης και της «υπερπροστασίας», ως ένδειξης διαταραχής της γονεϊκής σχέσης, γίνεται ασαφής, καθώς το παθολογικό συνήθως ορίζεται συγκριτικά με αυτό που επικρατεί σε μία κοινωνική ομάδα (Thomasgard & Metz, 1993). Θα μπορούσε μάλιστα να χαρακτηριστεί η πλεονάζουσα ασφάλεια που διαπιστώνεται ως ένας από τους λόγους που καταγράφονται πολύ περισσότερα χαρακτηριστικά ανωριμότητας στα παιδιά της σύγχρονης κοινωνίας.

Σε αναζήτηση ισορροπίας μεταξύ ρίσκου και ασφάλειας

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η αίσθηση ασφάλειας αλλά και το ρίσκο είναι εξίσου βασικές ανάγκες για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών. Η αναζήτηση της βέλτιστης ισορροπίας μεταξύ των δύο συνδέεται με τη διαμόρφωση κατάλληλων υλικών συνθηκών αλλά και τη διαθεσιμότητα των ενηλίκων.

Μια σημαντική διάσταση στην προώθηση του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού είναι ο χώρος και τα υλικά στα οποία έχουν πρόσβαση τα παιδιά. Ο μη δομημένος υπαίθριος χώρος θεωρείται το καταλληλότερο πλαίσιο για ελεύθερο παιχνίδι που εμπεριέχει

προκλήσεις και ρίσκα. Επειδή όμως η πρόσβαση σε τέτοιους χώρους δεν είναι εύκολη για τα παιδιά στη σύγχρονη κοινωνία, τα τελευταία χρόνια προτείνονται χώροι που προσομοιάζουν με τους ανοιχτούς. Διαθέτουν «ανοιχτά υλικά» για παιχνίδι και είναι δομημένοι με τρόπο που να προσφέρονται για παιχνίδι περιπέτειας και για ριψοκίνδυνες δραστηριότητες που ανταποκρίνονται στις δυνατότητες των παιδιών, χωρίς να τα εκθέτουν σε σοβαρούς κινδύνους. Η δημιουργία χώρων με προκλήσεις για αυτοσχεδιασμό κρίνεται αναγκαία, γιατί αν ένα περιβάλλον δεν είναι ενδιαφέρον, τα παιδιά θα αναζητήσουν το ρίσκο σε περιβάλλοντα μη ελεγχόμενα ή στην επικίνδυνη χρήση των διαθέσιμων υλικών (Ball, Gill, & Spiegel, 2008· Walsh, 1993). Ακόμη όμως κι όταν δεν υπάρχει η δυνατότητα κατάλληλων χώρων, μπορεί να προκύψουν αφορμές για την προώθηση δεξιοτήτων διαχείρισης ρίσκου, όπως για παράδειγμα με την ενθάρρυνση των παιδιών στο έντονο, ενεργητικό παιχνίδι ή στη διαχείριση υλικών που εμπεριέχουν κάποια επικινδυνότητα. Τα χαρακτηριστικά του χώρου επομένως δεν αρκούν. Χρειάζεται η «άδεια κίνησης», όπως αναφέρει η Kytta, (2004), η συναίνεση δηλαδή των ενηλίκων να κινούνται τα παιδιά ελεύθερα και να αξιοποιούν τα διάφορα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος, συχνά μάλιστα με τρόπους που δεν προβλέπονται. Βασική προϋπόθεση επομένως για την ενθάρρυνση του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού είναι η ενίσχυση της ικανότητας των ίδιων των ενηλίκων να διαχειρίζονται το άγχος και την ανασφάλεια που προκαλείται από την πιθανότητα κινδύνου (Bundy et al., 2009). Με άλλα λόγια, θα πρέπει να διαφοροποιείται η ανάγκη προστασίας του παιδιού από την ανάγκη ασφάλειας των ενηλίκων και να προσαρμόζονται οι αντιδράσεις τους στις αναπτυξιακές δυνατότητες και ανάγκες των παιδιών.

Η πρόνοια για την αποφυγή κινδύνων και τραυματισμών με σοβαρές συνέπειες είναι απαραίτητη. Για παράδειγμα, η χρήση της ζώνης ασφαλείας στο αυτοκίνητο ή η επίβλεψη μικρών παιδιών στη χρήση επικίνδυνων εργαλείων και στην εμπλοκή τους σε κινδύνους που δεν μπορούν ακόμη να αναγνωρίσουν και να ελέγξουν είναι ευθύνη των ενηλίκων. Στο πλαίσιο του παιχνιδιού, όμως, κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες, όπως π.χ. μικροτραυματισμοί, είναι αναπόφευκτες και πιθανά αναγκαίες, γιατί τα βοηθούν να διαχειρίζονται τις δυσκολίες πιο αποτελεσματικά. Συχνά, ωστόσο, δεν είναι εύκολο να προσδιορισθούν τα όρια του κινδύνου που είναι διαχειρίσιμος και προάγει την ενδυνάμωση των παιδιών από τον ρεαλιστικό και απειλητικό για την σωματική τους ακεραιότητα κίνδυνο. Χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη παράγοντες όπως το αναπτυξιακό στάδιο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε παιδιού αλλά και οι δυνατότητες του υλικού και έμψυχου περιβάλλοντος.

Το «αναπτυξιακά κατάλληλο» ρίσκο ορίζεται σε σχέση με τις κινητικές, αντιληπτικές και γνωστικές ικανότητες που χαρακτηρίζουν το αναπτυξιακό επίπεδο του παιδιού. Από τον πρώτο ακόμη χρόνο χρειάζεται χώρο και παρότρυνση να κινηθεί ελεύθερα. Δεν μπορεί όμως ακόμη να αναγνωρίσει και να διαχειριστεί ρεαλιστικούς κινδύνους. Οι ενήλικοι επομένως οφείλουν να επιβλέπουν και να καθοδηγούν τα παιδιά, χωρίς όμως να περιορίζουν την περιέργεια και την εξερευνητική διάθεσή τους. Ο χώρος και τα αντικείμενα θα πρέπει να προσφέρουν ασφάλεια, αλλά και να προσφέρονται για πειραματισμούς. Για παράδειγμα, τα μικρά ύψη, τα χαμηλά σκαλοπάτια, τα φυσικά και εύπλαστα υλικά, όπως το χώμα, το νερό αποτελούν κατάλληλα ερεθίσματα για μικρές ηλικίες. Βαθμιαία, μέσα από προσωπικές εμπειρίες επιτυχίας και αποτυχίας αλλά και την υποστήριξη των ενηλίκων, το παιδί μαθαίνει να αναγνωρίζει τις συνθήκες επικινδυνότητας και να τις ελέγχει. Στην προσχολική ηλικία οι πιο ανεπτυγμένες γνωστικές και κινητικές δεξιότητες, του επιτρέπουν να αντιλαμβάνεται τον κίνδυνο και

να αναζητήσει τις κατάλληλες στρατηγικές για την διαχείρισή του. Τα παιδιά αυτής της ηλικίας βρίσκουν ιδιαίτερα προκλητικές δραστηριότητες όπως το τρέξιμο, το σκαρφάλωμα, η εξερεύνηση άγνωστων χώρων ή η χρήση εργαλείων για κατασκευές, όπως το ψαλίδι, το σφυρί. Η διακριτική επίβλεψη είναι αναγκαία, αλλά περισσότερο αυτό που χρειάζονται είναι η προώθηση των «δεξιοτήτων ανάληψης ρίσκου». Με τον όρο αυτόν η Lavngsen και οι συνεργάτες της (2015) αναφέρονται στην ικανότητα των παιδιών να αντιλαμβάνονται τις πιθανότητες ρίσκου σε μια επικίνδυνη κατάσταση και να εκτιμούν αν θα εμπλακούν, αν θα την μεταποιήσουν, ή αν δεν θα συμμετέχουν. Είναι προτιμότερο να ενημερώνονται τα παιδιά για τις συνέπειες μιας δραστηριότητας και να αναλαμβάνουν το ρίσκο της δοκιμασίας, παρά να αποτρέπονται από αυτήν. Σε μεγαλύτερες ηλικίες τα παιδιά, όταν έχουν τις αντίστοιχες εμπειρίες, είναι σε θέση να προστατεύσουν τον εαυτό τους και αυτό που χρειάζονται είναι η εμπιστοσύνη των ενηλίκων.

Παρά τα κοινά αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, οι διατομικές διαφορές επιβάλλουν διαφορετικούς χειρισμούς ως προς την έκθεση των παιδιών στην επικινδυνότητα. Το ρίσκο που επιτρέπεται στο κάθε παιδί και ο τρόπος που καθοδηγείται στη διαχείρισή του εξαρτάται από τα προσωπικά του χαρακτηριστικά και τις προηγούμενες εμπειρίες του. Για παράδειγμα, ένα παιδί που ζει σε αγροτικό περιβάλλον μπορεί με άνεση να σκαρφάλωνει σε ένα δένδρο, να κυκλοφορεί μόνο του ή να παίζει μακριά από το σπίτι, ενώ ένα παιδί που ζει στην πόλη και δεν έχει παρόμοιες εμπειρίες χρειάζεται περισσότερη καθοδήγηση. Ακόμη όταν ένα παιδί είναι ιδιαίτερα παρορμητικό και έχει την τάση να εμπλέκεται σε επικίνδυνες δραστηριότητες που μπορεί να ενέχουν άγνοια κινδύνου, ή και μια αυτοκαταστροφική διάθεση, χρειάζεται περισσότερη οριοθέτηση, ενώ ένα συγκρατημένο παιδί χρειάζεται περισσότερη ενθάρρυνση στην αντιμετώπιση του ρίσκου. Οι παρεμβάσεις των ενηλίκων, επομένως, θα πρέπει να προσαρμόζονται στις παραπάνω παραμέτρους.

Τέλος, τα διαφορετικά πολιτισμικά και προσωπικά χαρακτηριστικά των ενηλίκων καθορίζουν τη δυνατότητα εμπλοκής των παιδιών σε ριψοκίνδυνες ενέργειες. Η ανεξαρτητοποίηση, η ελευθερία, η τόλμη δεν αποτελούν εξίσου σημαντικές αξίες για όλους τους πολιτισμούς. Επίσης όλοι οι ενήλικοι δεν είναι εξίσου διαθέσιμοι να παρέχουν ευκαιρίες για ριψοκίνδυνες ενέργειες στα παιδιά. Ορισμένοι είναι πιο ανήσυχοι και αγχώδεις από άλλους και διαφωνούν ως προς το ρίσκο που είναι αποδεκτό. Χρειάζεται επομένως τα στοιχεία αυτά να λαμβάνονται υπόψη και να σεβόμαστε τα όρια του κάθε ατόμου που προκύπτουν από προσωπικές πεποιθήσεις ή και αδυναμίες. Το ρίσκο δεν μπορεί να επιβληθεί ούτε να καθοριστεί με συγκεκριμένα κριτήρια. Μπορεί όμως να καλλιεργηθεί μια αλλαγή στάσης απέναντι στο ρίσκο και να αναγνωριστεί η δυνατότητα των παιδιών να διαχειρίζονται σταδιακά ριψοκίνδυνες καταστάσεις. Παράλληλα μπορεί να εστιαστεί η ευθύνη των ενηλίκων στην διαμόρφωση ικανών και ανθεκτικών ατόμων που είναι σε θέση αντιμετώπισουν την επικινδυνότητα σε όλες τις μορφές της.

Στην αλλαγή αυτή είναι σημαντική η στάση της κοινωνίας. Το κράτος οφείλει να έχει μια πιο υποστηρικτική και λιγότερο επικριτική στάση προς τους ενηλίκους που έχουν την ευθύνη των παιδιών. Βασικός του ρόλος δεν είναι η απόδοση ευθυνών αλλά η παροχή κατάλληλων υποδομών και η αναγνώριση του αναπόφευκτου ρίσκου στην αγωγή των παιδιών, το οποίο είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη στη σχετική νομοθεσία. Επίσης ιδιαίτερο ρόλο μπορεί να έχει το εκπαιδευτικό πλαίσιο. Σε ορισμένες

χώρες δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ενθάρρυνση του ρίσκου στο πλαίσιο εκπαιδευτικών προγραμμάτων της προσχολικής αγωγής. Η διευκόλυνση όμως ριψοκίνδυνων εμπειριών συνδυάζεται με τη στήριξη των παιδιών στην αναγνώριση και διαχείριση της επικινδυνότητας. Βασική προϋπόθεση θεωρείται η θετική στάση των εκπαιδευτικών και η «φιλελεύθερη επίβλεψη» (Stephenson, 2003). Ακόμη αναφέρεται η συμβολή των εκπαιδευτικών στην ενημέρωση των γονιών ως προς τη σημασία του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού αλλά και τη διάκριση των δραστηριοτήτων που έχουν ένα αποδεκτό στοιχείο ρίσκου από αυτές που περιέχουν πραγματικό κίνδυνο (Stine, 1997). Όταν οι γονείς ή και οι εκπαιδευτικοί δυσκολεύονται να αντέξουν την αυτόνομη και ριψοκίνδυνη λειτουργία των παιδιών, μπορεί να χρειάζονται οι ίδιοι μια ιδιαίτερη στήριξη.

Συμπεράσματα

Η ευαλωτότητα είναι ένα βασικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης. Κανείς δεν μπορεί να αποφύγει το ρίσκο μιας δυσάρεστης εμπειρίας ως συνέπεια καθημερινών δραστηριοτήτων. Η δυνατότητα αντιμετώπισης της επικινδυνότητας εξαρτάται από την ανθεκτικότητα και τις προηγούμενες εμπειρίες του ατόμου. Βασικό καθήκον επομένων των γονιών και επαγγελματιών που φροντίζουν τα παιδιά είναι να τα προετοιμάσουν να αναλαμβάνουν και να διαχειρίζονται ρίσκα. Με την ενθάρρυνση της σταδιακής εμπλοκής τους σε αναπτυξιακά κατάλληλες ριψοκίνδυνες δραστηριότητες στο πλαίσιο του παιχνιδιού, συμβάλλουν στην προώθηση της αυτόνομης και ασφαλούς λειτουργίας τους.

Η τάση περιορισμού του ρίσκου στο πλαίσιο του παιχνιδιού στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες προβληματίζει ιδιαίτερα τους επιστήμονες που ασχολούνται με την αγωγή των παιδιών. Οι αλλαγές στις συνθήκες ζωής και, κατ' επέκταση, του παιχνιδιού, καθώς και η δυσκολία των ενηλίκων να συμβιβαστούν με τους νέους κινδύνους, θεωρούνται βασικές αιτίες της υπερβολικής ανησυχίας τους για την προστασία των παιδιών. Χρειάζεται επομένως να ξεφύγουμε από τη ρομαντική διάθεση αναβίωσης των συνθηκών ελεύθερου παιχνιδιού που επικρατούσαν παλιότερα. Το ριψοκίνδυνο παιχνίδι μπορεί να μην έχει το ίδιο περιεχόμενο με αυτό που είχε σε άλλες εποχές αλλά να συνδυάζεται με προκλήσεις που χαρακτηρίζουν τις νέες συνθήκες ζωής. Η διαχείριση της αβεβαιότητας που επικρατεί σήμερα και η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχει η σύγχρονη πραγματικότητα αποτελούν μια νέα πρόκληση στην αγωγή των παιδιών.

Απαραίτητη είναι η συμμετοχή της κοινωνίας στην ευθύνη προστασίας των παιδιών αλλά και στην ενίσχυση του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού σε ένα πλαίσιο ασφάλειας. Το κράτος οφείλει να αναλάβει πρωτοβουλίες που να αποσκοπούν αφενός στη διαμόρφωση χώρων για ελεύθερο και δημιουργικό παιχνίδι και, αφετέρου, στην ενημέρωση και υποστήριξη των ενηλίκων, με την ένταξη σχετικών θεμάτων σε θεωρητικές και βιωματικές δράσεις που απευθύνονται σε γονείς και εκπαιδευτικούς. Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι η ένταξη αυτής της διάστασης του παιχνιδιού στο σχολικό πλαίσιο. Η ευαισθητοποίηση των παιδαγωγών στην σημασία του ρίσκου αλλά και η εκπαίδευσή τους στην προώθηση των αντίστοιχων δεξιοτήτων των παιδιών αποτελεί μια σημαντική προϋπόθεση για την ενίσχυση του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού.

Ωστόσο, πολλά θέματα μένουν ανοιχτά προς διερεύνηση. Χρειάζεται να διευκρινισθούν τα όρια της επικινδυνότητας και του «αναπτυξιακά κατάλληλου ρίσκου» και οι δυνατότητες ένταξής του στη εκάστοτε πολιτισμική πραγματικότητα. Ακόμη, ενώ

η εξοικείωση με το ρίσκο σχολιάζεται κυρίως σε σχέση με κινδύνους που σχετίζονται με την σωματική ασφάλεια, θα μπορούσε να διευρυνθεί σε άλλους τομείς που αφορούν γενικότερα την αντιμετώπιση δυσκολιών και ματαιωτικών εμπειριών που είναι αναπόφευκτες στη ζωή. Η εστίαση επομένως των επιστημονικών εργασιών χρειάζεται να μετατοπιστεί από την ανάδειξη της σημασίας του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού στην αναζήτηση τεχνικών προώθησης της ικανότητας των παιδιών να αντιμετωπίζουν ριψοκίνδυνες καταστάσεις και γενικότερα στην ενδυνάμωσή τους.

Βιβλιογραφία

- Ball, D., Gill, T., & Spiegel, B. (2008). *Managing risk in play provision: Implementation guide*. Nottingham: DCSF Publications.
- Barr, J., De Souza, S., Harrison, C., Hyde, B., van Vliet, H., & Saltmarsh, S. (2012). Parenting the 'Millennium Child': choice, responsibility and playing it safe in uncertain times. *Global Studies of Childhood*, 2(4), 302-318. <http://dx.doi.org/10.2304/gsch.2012.2.4.302>
- Bundy, A. C., Lockett, T., Tranter, P. J., Naughton, G. A., Wyver, S. R., Ragen, J., & Spies, G. (2009). The risk is that there is 'no risk': a simple, innovative intervention to increase children's activity levels. *International Journal of Early Years Education*, 17(1), 33-45.
- Carr, M. (2001). *Assessment in early childhood settings: Learning stories*. London: Paul Chapman.
- Costa, A. L. (1991). The search for intelligent life. In A. L. Costa (Ed.), *Developing minds: A resource book for teaching thinking*. Revised Edition. Vol. 1. (pp. 100-106). Alexandria, USA: Association for Supervision and Curriculum Development. Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED332166.pdf>
- Gaskins, S., Haight, W., & Lancy, D. F. (2007). The cultural construction of play. In A. Göncü & S. Gaskins (Eds.), *Play and development: Evolutionary, sociocultural and functional perspectives* (pp. 179-202). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Gutton, P. (2006). Parentalité. *Adolescence*, 1(55), 9-32.
- Howard, R. C. (2011). The quest for excitement: A missing link between personality disorder and violence? *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(5), 692-705.
- Jarvis, P. (2007). Dangerous activities within an invisible playground: A study of emergent male football play and teachers' perspectives of outdoor play in the early years of primary school. *International Journal of Early Years Education*, 15(3), 245-259.
- Κοντοπούλου, Μ. (2014). Η αγωγή των παιδιών σε κρίση: Αναζητώντας νέες ισορροπίες. Στο Μ. Τζεκάκη & Μ. Κανατσούλη (Επιμ.), *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή: Ανα-στοχασμοί για την Παιδική Ηλικία* (σσ. 62-67). Θεσσαλονίκη: ΤΕΠΑΕ. ΑΠΘ. Ανακτήθηκε από <http://www.nured.auth.gr/congress2014>
- Κοντοπούλου, Μ. (2015). Ο χώρος ως πλαίσιο παιχνιδιού για τα παιδιά στη σύγχρονη κοινωνία. Στο Δ. Γερμανός & Μ. Λιάπη (Επιμ.), *Ηλεκτρονικός τόμος Πρακτικών του Συμποσίου με Διεθνή Συμμετοχή. Τόποι για Εμπειρίες Μάθησης: Έρευνα, Δημιουργία, Αλλαγή* (σσ. 344-353). Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. Ανακτήθηκε από <http://epublishing.ekt.gr/el/12239>
- Kyttä, M. (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 179-198.

- Laplanche, J. (1988). *Ζωή και θάνατος στην ψυχανάλυση* (Ν. Παπαγιαννοπούλου, Μτφρ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Lavrysen, A., Bertrands, E., Leyssen, L., Smets, L., Vanderspikken, A., & De Graef, P. (2015). Risky play at school. Facilitating risk perception and competence in young children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25, 1-17.
- Le Heuzey, M. F. (2009). *Jeux dangereux: Quand l'enfant prend des risques*. Paris: Odile Jacob.
- Little, H., Sandseter, E. B. H., & Wyver, S. (2012). Early Childhood Teachers' Beliefs about Children's Risky Play in Australia and Norway. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 13(4), 300-316.
- Louv, R. (2005). *Last child in the woods: Saving our children from nature deficit disorder*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books.
- Olivier, S. (2006). Moral dilemmas of participating in dangerous leisure activities. *Leisure studies*, 25(1), 95-109.
- Pelegri, A., & Smith, P. K. (1998). Physical activity play: the nature and function of a neglected aspect of play. *Child Development*, 69, 557-598.
- Sandseter, E. B. H. (2010). 'it tickles in my tummy!' understanding children's risk-taking in play through reversal theory. *Journal of Early Childhood Research*, 8(1), 67-88.
- Sandseter, E. B. H. (2012). Restrictive safety or unsafe freedom? Norwegian ECEC practitioners' perceptions and practices concerning children's play risky play. *Child Care in Practice*, 18(1), 83-101.
- Sandseter, E. B. H. (2014). Early childhood education and care practitioners' perceptions of children's risky play; examining the influence of personality and gender. *Early Child Development And Care*, 184(3), 434-449.
<http://dx.doi.org/10.1080/03004430.2013.794797>
- Sandseter, E. B. H., & Kennair, L. E. O. (2011). Children's risky play from an evolutionary perspective: The anti-phobic effects of thrilling experiences. *Evolutionary Psychology*, 9(2), 257-284.
- Scott, S., Jackson, S., & Backett-Milburn, K. (1998). Swings and roundabouts: risk anxiety and the everyday worlds of children. *Sociology*, 32(4), 689-705.
- Singer, D. G., Singer, J. L., D'Agostino, H., & DeLong, R. (2009). Children's pastimes and play in sixteen nations: is free-play declining? *American Journal of Play*, 1(3), 283-312.
- Smith, S. J. (1998). *Risk and our pedagogical relation to children: On playground and beyond*. New York: Guilford.
- Stephenson, A. (2003). Physical risk taking: Dangerous or endangered? *Early Years*, 23(1), 35-43.
- Stine, S. (1997). *Landscapes for learning: creating outdoor environments for children and youth*. New York: Wiley.
- Thomasgard, M., & Metz, W. P (1993). Parental overprotection revisited. *Child Psychiatry and Human Development*, 24(2), 67-80. Retrieved from <http://gsc.sagepub.com/content/2/4/302.full.pdf+html>
- Walsh, P. (1993). Fixed equipment-a time for change. *Australian Journal of Early Childhood*, 18(2), 23-29.
- Waters, J., & Begley, S. (2007). Supporting the development of risk taking behaviors in the early years: An exploratory study. *Education 3-13*, 35(4), 365-377.

- Whitebread, D., Basilio, M., Kvalja, M., & Verma, M. (2012). *The importance of play: A report on the value of children's play with a series of policy recommendations*. Brussels, Belgium: Toys Industries for Europe. Retrieved from http://www.importanceofplay.eu/IMG/pdf/dr_david_whitebread_-_the_importance_of_play.pdf
- Wyver, S., Tranter, P., Naughton, G., Little, H., Sandseter, E. B. H., & Bundy, A. (2010). Ten ways to restrict children's freedom to play: the problem of surplus safety. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 11(3), 263-277.